

بررسی و تحلیل خطاهای فارسی آموزان ترک‌زبان در بکارگیری حروف اضافه بعضی افعال در زبان فارسی

دکتر رضامراد صحرایی

دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی تهران

Rezasahraee@yahoo.com

سید عباس ناجی حسین دوست

کارشناس ارشد آزفا، نماینده بنیاد سعدی در ترکیه

Abbas.naji61@yahoo.com

چکیده

بسیاری از فارسی‌آموزان خارجی مخصوصاً ترک‌زبانان در بکارگیری حروف اضافه افعال فارسی با مشکلات جدی مواجه می‌شوند، دلیل اصلی این مسئله ساختار دستوری متفاوت زبان ترکی با فارسی است که باعث می‌شود فارسی‌آموزان ترک‌زبان، حرف اضافه افعالی که آموزش می‌بینند را به قیاس با زبان مادری خود، انتخاب کنند. برای نمونه: فعل "منتظر بودن" در زبان فارسی حرف اضافه ندارد و کاربرد آن به شکل "منتظر کسی / چیزی بودن" است، اما فارسی‌آموز ترک‌زبان این فعل را به صورت "کسی / چیزی را منتظر بودن" به کار می‌برد. یا فعل "بالارفتن" که در فارسی به صورت "بالارفتن از جایی / چیزی" استفاده می‌شود ولی فارسی‌آموز ترک‌زبان از آن به شکل "بالا رفتن به جایی / چیزی" استفاده می‌کند. دلیل اصلی بروز مشکل فوق این است که مدرسان، حروف اضافه را یا جدا از فعل می‌پندارند و از آموزش آنها همراه با فعل به کلی غفلت می‌کنند و یا این که یادگیری حروف اضافه در زبان دوم را شبیه به روند فراگیری آن در زبان مادری پنداشته و یادگیری آن را به شم زبانی زبان‌آموزان واگذار می‌کنند؛ که هر دو نگاه نادرست است. در نگاه اول، حروف اضافه، جدا از فعل دیده می‌شود، اما از آنجایی که رابطه بین صورت و معنا در حروف اضافه، رابطه‌ای چند به یک، یک به چند و حتی چند به چند است، امکان آموزش حروف اضافه به صورت مجزا از فعل وجود ندارد. تصور دوم نیز به سبب وجود ساختار زیر مقوله‌ای افعال که حرف اضافه مخصوص به خود را انتخاب می‌کنند و در زبان‌های مختلف، باهم تفاوت دارند، اشتباه است. بنابراین یکی از راه‌های خوب آموزش حروف اضافه، تدریس آنها در کنار افعالی است که حضورشان را اجباری می‌کنند. با توجه به این که افعال فارسی به صورت ساده، مرکب و حرف اضافه دار، نمود پیدا می‌کنند و بیشترین میزان خطا در هنگام کاربرد حروف اضافه بروز می‌کند، در این پژوهش سعی داریم تا به نحوه آموزش این حروف اضافه در بعضی از افعال به فارسی‌آموزان ترک‌زبان بپردازیم. لازم به ذکر است، داده‌های این پژوهش برگرفته از متون نوشتاری فارسی‌آموزان خارجی است که در مرکز آموزش زبان فارسی آنکارا مشغول به یادگیری این زبان هستند.

کلیدواژه: آموزش، فارسی، حرف اضافه، ترکی، فعل

۱. مقدمه

هر زبان به فراخور ساخت دستوری خود، حرف اضافه‌هایی را برای افعالی که متمم آن احتیاج به حرف اضافه دارند؛ انتخاب می‌کند. این انتخاب به طور خاص به ساختار زیر مقوله‌ای فعل وابسته است. هر جمله دارای محمولی^۱ است که اصلی‌ترین بار معنایی جمله را در خود دارد و معمولاً فعل، محمول جمله می‌باشد. هر محمول ظرفیت خاص خود را دارد، یعنی فقط می‌تواند بعضی از گروه‌های اسمی را به خود بپذیرد. برای نمونه فعل "رفتن" یک ظرفیت اجباری^۲ دارد و آن هم فاعل است. اما بار نحوی جمله مربوط به مدخل واژگانی^۳ است. مدخل واژگانی شامل اطلاعاتی در مورد ساختار موضوعی^۴ و چهارچوب زیرمقوله‌ای^۵ است. ساختار موضوعی دربردارنده موضوع

¹ Predicate

² Mandatory valency

³ lexical entry

⁴ Argument Structure

⁵ Subcategorizational Frame

درونی و موضوع بیرونی^۱ محمول است، اما چهارچوب زیر مقوله‌ای فقط اطلاعاتی درباره موضوع درونی محمول دارد، که همان متمم^۲ هسته گروه فعلی است. موضوع اصلی در انتخاب حرف اضافه فعل، متمم آن فعل است که بسته ساخت دستوری هر زبان، انتخاب‌های متفاوتی را در استخدام حرف اضافه از خود نشان می‌دهد. هنگام یادگیری زبان دوم و یا خارجی با توجه به فرایند انتقال و جنبه‌های مثبت و منفی^۳ آن، باید گفت که در زمینه انتخاب حرف اضافه افعال معمولاً با انتقال منفی مواجه هستیم، زیرا زبان‌آموزان معمولاً بسته به ساخت زبان مادری خود و چهارچوب زیرمقوله‌ای افعال آن، حرف اضافه فعل‌هایی که یاد می‌گیرند را مطابق با حرف اضافه همان افعال در زبان مادری‌شان است؛ انتخاب می‌کنند؛ اما در بعضی موارد این انتخاب اشتباه است. در این تحقیق سعی بر آن است تا با بررسی و تحلیل خطاهای فارسی‌آموزان ترک زبان در انتخاب حرف اضافه بعضی از افعال زبان فارسی، روش صحیح یادگیری و آموزش این افعال را بیان کنیم. در ابتدا چند فعل فارسی که درصد خطای فارسی‌آموزان ترک‌زبان در کاربرد حرف اضافه آنها زیاد است؛ توضیح داده می‌شود. سپس معادل ترکی این افعال معرفی می‌شود و در ادامه دلیل انتخاب اشتباه حرف اضافه این افعال بررسی می‌شود.

۲. پیشینه تحقیق

در زمینه بررسی و تحلیل خطاهای فارسی‌آموزان ترک زبان در انتخاب حرف اضافه افعال در زبان فارسی، تا به حال تحقیق جامعی انجام نگرفته است. اما در مورد توضیح و دسته‌بندی حروف اضافه زبان فارسی کارهای خوبی صورت گرفته، لذا بعضی از آنها را که به تحقیق ما بیشتر مرتبط هستند؛ ذکر می‌کنیم.

حسینی‌راد سمیرا، (۱۳۹۷) به بررسی فعل مرکب حرف اضافه‌ای و تفاوت این‌گونه افعال با فعل‌های دارای متمم یا مفعول حرف اضافه‌ای موسوم به افعال حرف اضافه‌دار پرداخته است. در این تحقیق چگونگی تشخیص این دو نوع فعل از هم توضیح داده شده است. محقق با پیروی از تحلیل وکر و هگمن (۱۹۸۵) و زلر (۲۰۰۱) در مورد افعال مرکب حرف اضافه‌ای در زبان‌های مختلف، این‌گونه افعال را در زبان فارسی بررسی کرده است. رضایی والی و سعیدی همایون، (۱۳۹۴) گروه‌های حرف اضافه را با توجه به فعل‌های زبان فارسی از لحاظ نقشی، بررسی و دسته‌بندی کرده‌اند. مشکوٰه‌الدینی مهدی، (۱۳۸۷) نقشها و روابط دستوری گروه حرف اضافه‌ای را تعریف و دسته‌بندی کرده است. وی در تحقیقش روابط دستوری حرف اضافه را در ۹ حالت توضیح داده است.

۳. حرف اضافه چیست

حرف اضافه، یک تکواژ آزاد دستوری^۴ است که به خودی خود معنی ندارد و بر اثر همراهی با واژه‌ها و عبارات دیگر معنادار می‌شود. حروف اضافه از طبقه بسته هستند یعنی تعداد آنها در هر زبان، مشخصی است. حرف اضافه، اسم یا گروه اسمی را وابسته و متمم به اسمی دیگر می‌کند. مانند کار در مدرسه (متمم اسم)، به مدرسه رفتیم (متمم فعل)، پر از آب (متمم صفت)، آفرین بر تو (متمم صوت)، زودتر از همه (متمم قید). در تحقیق فعلی بیشتر کار ما با حرف اضافه فعل است.

۳-۱ افعال زبان فارسی

فعل‌های فارسی به صورت ساده، مرکب و حرف اضافه‌دار هستند. افعال حرف اضافه‌دار معمولاً متمم‌های با حرف اضافه‌های، " از، برای، با، به، در" را به خود می‌گیرند. طی بررسی انجام شده بر روی نمونه نوشته‌های فارسی‌آموزان ترک‌زبان که در مرکز تحقیقات و آموزش زبان فارسی بنیاد سعدی در آنکارا جمع‌آوری شده، مشخص شد بیشترین میزان خطا هنگام کاربرد حروف اضافه " از"، " برای" و " به" اتفاق می‌افتد. به همین علت فعل‌هایی که بیشتر از این حرف‌های اضافه برای متمم خود استفاده می‌کنند؛ از میان نوشته‌های زبان‌آموزان انتخاب گردید و خطاهایی که در کاربرد این افعال توسط زبان‌آموزان به کار می‌رود مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت.

۳-۲ فعل‌های حرف اضافه‌دار زبان فارسی

در این بخش، چند فعل پرکاربرد فارسی که زبان‌آموزان ترک‌زبان معمولاً در به‌کارگیری حرف اضافه آنها دچار اشتباه می‌گردند،

¹ Internal & external argument

² complement

³ Positive & Negative Transfer

⁴ Free Grammatical morpheme

معرفی می‌شوند و در ادامه معادل به کارگرفته شده این افعال توسط فارسی‌آموزان معرفی می‌گردد تا خطاهایی که زبان‌آموزان در به کارگیری حرف اضافه این افعال انجام می‌دهند مشخص گردد.

- فعل مراقبت کردن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از کسی / چیزی مراقبت کردن" . او از مادرش مراقبت می‌کند.
- فعل دفاع کردن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از کسی / چیزی دفاع کردن" . سربازان از وطن دفاع می‌کنند.
- فعل پرسیدن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از کسی پرسیدن" . من از معلم سوال پرسیدم.
- فعل بالا رفتن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از جایی / چیزی بالا رفتن" . گربه از درخت بالا می‌رود.
- فعل تشکر کردن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از کسی تشکر کردن" . دانشجو از استادش تشکر کرد.
- فعل استفاده کردن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از کسی / چیزی استفاده کردن" . آنها از خودروی عمومی استفاده می‌کنند.
- فعل تعریف کردن: این فعل با حرف اضافه "از" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "از کسی / چیزی تعریف کردن" . دوستم از غذاهای ترکی خیلی تعریف می‌کند.
- فعل شرکت کردن: این فعل با حرف اضافه "در" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "در کاری شرکت کردن" . او در جشن تولد من شرکت نکرد.
- فعل دلتنگ شدن: این فعل با حرف اضافه "برای" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "برای کسی / چیزی دلتنگ شدن" . من برای کشورم دلتنگ شدم.
- فعل فرستادن: این فعل با حرف اضافه "برای" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "چیزی برای کسی / فرستادن" . پدرم هر ماه برای من پول می‌فرستد.
- فعل آوردن: این فعل با حرف اضافه "را" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "چیزی / کسی را آوردن" . دوستم کتاب را آورد.

۳-۳ بررسی افعال فوق و تحلیل معادل‌های آنها در زبان ترکی: (آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹)

با بررسی معادل ترکی این فعلها مشخص شد که اکثر این فعلها حرف اضافه متفاوتی در زبان ترکی دارد. دلیل این موضوع به ساخت ریز مقوله‌ای این افعال بستگی دارد که در ادامه و پس از توضیح معادل معنایی افعال، در مورد آن توضیح خواهیم داد.

- فعل مراقبت کردن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "به کسی / چیزی مراقبت کردن" . او به مادرش مراقبت می‌کند.
- فعل دفاع کردن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "را" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "کسی / چیزی را دفاع کردن" . سربازان وطن را دفاع می‌کنند.
- فعل پرسیدن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "به کسی پرسیدن" . من به معلم سوال پرسیدم.
- فعل بالا رفتن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "به جایی / چیزی بالا رفتن" . گربه به درخت بالا می‌رود.
- فعل تشکر کردن: این فعل با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "به کسی تشکر کردن" . دانشجو به استادش تشکر کرد.
- فعل استفاده کردن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "را" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است :
- "کسی / چیزی را استفاده کردن" . آنها خودروی عمومی را استفاده می‌کنند.

- فعل تعریف کردن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "را" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است:
- "کسی / چیزی را تعریف کردن". دوستم غذاهای ترکی را خیلی تعریف می‌کند.
- فعل شرکت کردن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است:
- "به کاری شرکت کردن". او به جشن تولد من شرکت نکرد.
- فعل دلتنگ شدن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "را" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است:
- "کسی / چیزی را دلتنگ شدن". من کشورم را دلتنگ شدم.
- فعل فرستادن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است:
- "چیزی به کسی / فرستادن". پدرم هر ماه به من پول می‌فرستد.
- فعل آوردن: این فعل در زبان ترکی با حرف اضافه "به" می‌آید و صورت کامل این به این شکل است:
- "چیزی به کسی / آوردن". دوستم به من چای آورد.

طبق بررسی‌های انجام گرفته بر روی نمونه نوشته‌های زبان آموزان و فعل‌هایی که توضیح آنها در بالا آمده است، دریافتیم که بیشترین تغییر در هنگام استفاده افعال فارسی توسط زبان‌آموزان ترک‌زبان در استخدام حرف اضافه، در مورد فعل‌هایی با حرف اضافه "از" اتفاق می‌افتد. در واقع متمم "از" در این فعل‌ها تبدیل به متمم "به" می‌شود و یا در مواردی حالت مفعولی به خود می‌گیرد که با حرف نشانه را می‌آید. دلیل بروز این حالت، ساختار دستوری خاص زبان ترکی است که در آن فعل معمولاً بیشتر مفعولی به خود می‌گیرد تا متمم. اینکه دلیل دقیق و خاص دستوری این مطلب چیست، خود می‌تواند موضوع مقاله‌ای دیگر باشد که در آینده به آن خواهیم پرداخت. در ادامه راه‌کارهایی برای تدریس این گونه فعل‌های حرف اضافه‌دار ارائه می‌دهیم که تا حد امکان از بروز خطاهایی اینچنینی، در هنگام آموزش زبان فارسی به ترک‌زبانان کاسته شود.

۴. نتیجه‌گیری

۱. روش‌هایی برای تدریس افعال حرف اضافه‌دار:

در این بخش راه‌کارهای مورد استفاده توسط مدرسان مرکز تحقیقات و آموزش زبان فارسی آنکارا برای تدریس افعال حرف اضافه‌دار به فارسی‌آموزان ترک‌زبان عنوان می‌شود. لازم به ذکر است این روش‌ها پس از کسب تجربه تدریس عملی این افعال به فارسی‌آموزان به دست آمده است که توجه به آنها و به کار بستن این تجربیات در کلاس درس، می‌تواند از بروز خطاهای دستوری در به‌کارگیری افعال حرف اضافه‌دار توسط فارسی‌آموزان ترک‌زبان تا حدی پیشگیری کند.

۲. تکمیل ظرفیت فعل هنگام تدریس آن

یکی از مواردی که مدرسان زبان دوم هنگام تدریس کمتر به آن توجه می‌کنند ظرفیت فعل^۱ است. اما ظرفیت فعل دقیقاً چیست. هر فعل به فراخور چهارچوب زیر مقوله‌اش متمم یا متمم‌هایی دارد که می‌توانند به عنوان متمم اجباری یا اختیاری^۲ در ساخت جمله وجود داشته باشند. بحث متمم بسیار گسترده است که در این مقاله نیازی به توضیح در مورد آن نیست، فقط با توجه به موضوع بحث بخشهایی را که مربوط به تحقیق ما می‌شود، بیان می‌کنیم.

۳. متمم چیست؟

به کلماتی که پس از حروف اضافه ی پرکاربرد: (به - با - بی - از - در - برای - درباره) می‌آیند و معنای جمله را تمام می‌کنند متمم می‌گویند.

۴. متمم اجباری

به متمم‌هایی که فعل جمله به آن‌ها نیاز دارد و بدون آن معنای جمله ناقص است؛ متمم فعلی یا اجباری می‌گویند.

مثال برای متمم فعلی یا اجباری: او از دروغ می‌پرهیزد.

حال اگر از دروغ را حذف کنیم، جمله ناقص می‌شود و مشخص نیست که او از چه می‌پرهیزد.

۵. متمم اختیاری

در برابر متمم اجباری، یک نوع متمم دیگر نیز وجود دارد که ظاهراً شبیه به متمم اجباری است، اما در معنی اختیاری است. یعنی

¹ Verb Valency

² Mandatory or Optional Verb Complement

فعل جمله به آن نیاز ندارد و وجودش اختیاری است که آن را متمم قیدی می‌نامند. متمم‌های قیدی از نوع قیده‌های نشانه‌دار هستند، یعنی با شباهتی که به متمم فعلی دارند، قابل شناسایی هستند.

مثال برای متمم اختیاری: علی از خانه برای خرید به بازار رفته است. در این جمله سه متمم وجود دارد که هر سه قابل حذف هستند.

به جمله زیر دقت کنید:

علی به تیم فوتبال پیوست. اگر این متمم را حذف کنیم، جمله ناقص می‌شود.

اکنون به جمله زیر دقت کنید:

علی رفت. این جمله به متمم نیاز ندارد و کامل است. چرا؟

زیرا می‌توان برای فعل رفت متمم‌هایی با حروف اضافه گوناگون در نظر گرفت. یعنی می‌شود گفت: به کجا رفت؟

با چه کسی رفت؟ برای چه رفت؟

هرگاه بتوان برای فعلی متمم با حروف اضافه متعدد و مختلف آورد، آن فعل نیازی به آن متمم ندارد و آن متمم قیدی نام

دارد.

متمم‌هایی که فعلی هستند، یعنی فعل در آن جمله‌ها یک حرف اضافه اختصاصی دارد.

مثال: نازیدن (نازیدن به) او به ثروتش می‌نازد.

او به دین اسلام گروید. گرویدن به

او با حریف در آویخت. درآویختن به

این راز در سینه نمی‌گنجد. گنجیدن در

مثلاً نمی‌توان گفت که، این راز با سینه نمی‌گنجد - به سینه نمی‌گنجد - برای سینه نمی‌گنجد. حال مفهوم ظرفیت فعل را

بیان می‌کنیم. هرگاه یک فعل به صورت کامل با متمم‌های اجباری و اختیاری خود بیاید، ظرفیت فعل کامل شده است. در غیر

این صورت می‌گوییم ظرفیت فعل تکمیل نشده. به مثال زیر دقت کنید:

فعل «فرستادن» هم متمم اجباری دارد و هم اختیاری.

۱. علی نامه‌ای فرستاد.

۲. علی نامه‌ای از آنکارا فرستاد.

۳. علی نامه‌ای از آنکارا برای من فرستاد.

۴. علی نامه‌ای از آنکارا با پست اکسپرس برای من فرستاد.

۵. علی نامه‌ای از آنکارا با پست اکسپرس برای من به استانبول فرستاد.

در این مثال ظرفیت فعل کامل شده است، یعنی تمام متمم‌های فعل به همراهش آمده‌اند. بهترین راه تدریس فعل برای

پیشگیری از بروز خطا هنگام آموزش افعال حرف اضافه‌دار، تکمیل ظرفیت آن فعل هنگام آموزش است. به عبارت دیگر اگر

موقع تدریس فعل، متمم‌های آن فعل را به همراه مثال‌های مختلف و در قالب جمله به فارسی آموزان بیاموزیم؛ تا حد زیادی از

بروز خطاهای گزینشی در انتخاب حرف اضافه افعال جلوگیری می‌کنیم. یکی دیگر از روش‌های مثبت آموزش حرف اضافه به

منظور جلوگیری از بروز خطا در انتخاب حرف اضافه برای افعال حرف اضافه‌دار، بررسی مقابله‌ای^۱ فعل مورد نظر با معادل

موجود در زبان مادری زبان‌آموز است. به این معنی که قبل از شروع تدریس فعل در زبان مورد نظر، معادل معنایی فعل را در

زبان مادری زبان‌آموزان پیدا کنیم و حرف اضافه آن فعل را با فعل مورد نظرمان مقایسه کنیم و در صورت تغییر، آن را به

زبان‌آموزان، آموزش دهیم. در پایان ذکر این نکته لازم به نظر می‌رسد که بهتر است مدرسان زبان دوم و به خصوص معلمان

زبان فارسی در ترکیه نسبت به شناخت دستوری دقیق هم از زبان فارسی و هم از زبان مادری زبان‌آموزان، اهتمام بیشتری داشته

باشند.

- ابوالقاسمی، محسن؛ تاریخ مختصر زبان فارسی؛ تهران: طهوری، ۱۳۷۸.
انوری، حسن و حسن احمدی گیوی؛ دستور زبان فارسی ۲، قم: فاطمی، ۱۳۷۵.
زمردیان، رضا؛ «ساخت کلمه در زبان فارسی کنونی». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد. سال ششم، شماره ۱، ۱۳۴۹؛ ۱۷۷-۲۰۱.
وحیدیان کامیار، تقی؛ دستور زبان فارسی ۱، تهران: سمت، ۱۳۹۱.

چهارمین همایش ملی آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

www.anjomanfarsi.ir